

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Erdélyi Zsuzsanna: Az archaikus népi imádságokról¹

Erősen vegyes tartalmú műfaj aszerint, hogy a százados szellemi lecsapódásban miként érvényesült a népi szelekció, és mit szűrt ki a közösségi emlékezés. E szelektív tevékenységet bizonyos mértékig meghatározta már az elődök ítélete, gyakorlata, mely a „borzasztó üdvös, szívre hatós”, „óriási szép” stb. tapasztalati és esztétikai summát is megjeleníti, szankció erejével továbbítja. De egyéni alakítás, válogatás is történik, ma éppen úgy, mint ahogy történt a múltban is.

Mind az egyéni vélekedések, mind a magyar és az európai hagyományanyag tanúsága szerint a krisztusi szenvedés és a vele együtt járó Mária-fájdalom leginkább alkalmas az imának tulajdonított transzcendens erő fokozására, tehát az „üdvös”, „hasznos” ítélet kialakítására. Ennek megfelelően imádságaink középponti témája a szenvedés, azaz a szenvedéstörténet egyes kánoni és apokrif hagyomány szállította mozzanatai. Amint látni fogjuk, ezek lesznek témamagjai is. A krisztusi megváltás, kereszthalál – ősi renden véráldozat – misztériumát megjelenítő szenvedés fázisai tűnnek elő hol közvetlenül, hol meg a középkor kivirágzott jelképrendszerében. Az emberiség üdvéért vállalt áldozat esemény sorának földézése – elmondása – hasonlóan a misén való részvételhez-áldozáshoz, valamelyest a Golgota-dráma közvetlen részesévé teszi az imádkozót. Ezt hangsúlyozza az imazáradék („Aki ezt az imádságot...”), ez vésődött be nemzedéki rendben az imádkozók tudatába, ahogy ezt párhuzamanyagunk is, jelesül az olasz (umbriai) vonatkozó hagyomány tanúsítja. Különös hitelt ad a záradéknak az isteni eredet megjelölése („a Jóisten azt hagyja”, „Krisztus nem szól, sem beszél, csak azt mondja...”, „Azt mondotta Szűz Mária...”, „Szent Lukács evangélista írja...” stb., „... aki ezt az imádságot...”), ami emeli kötelező erejét, és magyarázza fennmaradását.

Imáink témája még a vallás személyi és tárgyi anyaga: szentek, szentelmények, adott esetben a liturgikus irodalom mindezeket kivetítő emlékei.

Nincs ún. témája az elsőrendűen és közvetlenül mágikus képzeteket keltő imádságoknak, melyekben, ha elkeresztényesített szellemben és jellegben is [...] a valamilyen célratörés, bajelhárítás, védekezés szándéka jelentkezik. Tudatmélyi rétegek pogány örökségeként varázscselekvések gesztus- és szóállományát idézik. A Rossz Szellem, a Rontás helyét elfoglaló Sátán ellen egyház szentesítette eljárással vagy szellemben, Krisztus nevében lép fel a régi félelmek új hitű továbbhordozója.

1 Száz éve született Erdélyi Zsuzsanna (1921. január 10.-2015. február 13.) *Kossuth-díjas* néprajztudós, a vallási folklór kiváló kutatója. Nagy visszhangot kiváltó művének egy részletével emlékezünk reá. Közleményünk forrása: *Hegyek hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1976. A kötet bevezetéséből az imádságok tartalmára, alakjára, stílusjegyeire, vonatkozó részeket közöljük (i. m. 32-35. o.). Terjedelmi korlátaink miatt a jegyzeteket elhagytuk. (A Szerk.)

A legtöbb ima felajánlással kezdődik, melynek magyarázatát egyik palóc adatközlőm – kissé gyermekdeden – így adta: „... *Mikor valaki hozzáfog imádkozni, az imádságot nem ajánlja fel senkinek, akkor az anyalkák nem tudják hová vinni az imádságot... Azt várják..., hogy hová vigyék, kinek adják? [...]*” (Nógrádmegyer, B. J.-né, 1922)

Az imák szerkezete általában *hármás* tagoltságú. *Lírai* természetű személyt-szituációt megjelenítő *kezdőképpel* indul a szöveg, melyben a középkori látomásirodalom egy-egy motívumának folklorizált eleme is megtalálható. Általában a már jelzett fényszimbolika: egyház-Nap-Krisztus-hajnal-Mária-ádvént stb. kánoni és apokrif jelképrendszerében mozog. Elegyes jelképiségével érzékelteti az elkövetkező mondanivalót.

A *középrész* a szenvedéstörténet valamely fázisának epikus-dramatikus megjelenítése.

A *befejező rész* az ún. *záradék* tömör, objektív hangú, semmi sincs benne az előző részek jellegéből. Meghatározza az ima végzéséért járó lelki hasznot, kegyelmet, üdvöt. Ahogy említettük, ez hitelesíti a szöveget, jelzi az imaanyag funkció-szöveg eredetét, idézi az ajánlatos/kötelező gyakorlat emlékét.

E *hármás* tagoltság nem mindig van jelen. Középkori énekek, himnuszok, epikus hagyományokat hordozó imádságok vagy rövid imák esetében eltűnhet. Alig szembevetendő az ún. imafüzüreknél, melyekben hosszan sorjáznak egymás mellé ma még ki nem derített vonzás és tapadási törvényszerűségek révén összeállt szövegek: múltba merült szertartások folklorizált emlékei, népi archaikus motívumok és a jelenlegi egyházi imák is. Alakilag ide kívánczolna az ún. sugallmánycsoport hosszú, különös szóáradata: egyéni szerzésnek minősítik elmondói, de érvényesülnek benne külső hatások is. Jelentősége alkotás- és néplélektanilag figyelemre méltó.

A szövegek stílusa változatos, ellentétes jegyeket ötvöz egységbe. Irracionális költészet: szimbolikus, szürrealista eszközökkel éppen úgy él, mint naturalista, sőt, verista elemekkel. Előadásmódja sodró, litániásan áradó, balladisztikusan tömör, sőt, szaggatott. Költői esztétikumokban gazdag: metaforák, megszemélyesítések, lírai jelzők, színönimák, majd a gondolatritmus, gondolatpárhuzam, alliteráció, asszonancia szinte állandó jelenléte dústítja e gazdag költészetet, melyben egybeolvad a lírai, epikus, dramatikus műfajok jellege, ezért is nyerte el a *lyrico-epico-dramatico* műfaji meghatározást.

Verstanilag nehezen meghatározható. Az dönti el, miről vált le, mit hordoz. Mi szövegi eredete, illetve miként rendeződik mindez az egymásba folyó rímes, rímtelen – kötött, kötetlen – egyéni, közösségi lírában. Itt mindent megtalálunk: az ősköltészet – a medvénekek – már jelzett gondolatpárhuzamait, betűrímeit, gyors váltású hangsúlyos szölküktetését, melyet a mondanivaló lendít előre, s a gondolat parcelláz szabálytalan hosszúságú, ütemes egységekké. Tetszés szerint görgetik öregeink e sorokat: hol csak két-három szótagnyit mondanak, hol huszonnégy szótagig meg sem állnak. E költészet nem hogy sorokban nem tud magára béklyót rakni, hetesek, nyolcasok, tízesek, tizenhármások kedvelt egységeihez igazolni, de még egy-két rímpárnál sem telik többre az irányító akaratból. Vívőerejét valamelyest csak a gondolati nyomaték hangsúlyos-hangsúlytalan kapcsolata-rendje szabályozza. S ez a modernnek tűnő, „*eleitű hagyatkozott*” szabad verselés a középkori latin nyelvű egyházi költészetet is visszahangozza, a kötött strofikus formák szabályozott rendjét, összehangzó rímeit használva, mintegy példázva a kettejük egységéből született „*magyar poézis*”-t.

